

S.V. Kuzminykh

Toteutumaton suunnitelma Podbolotjen kalmiston hautakokonaisuuden luovuttamisesta Suomeen

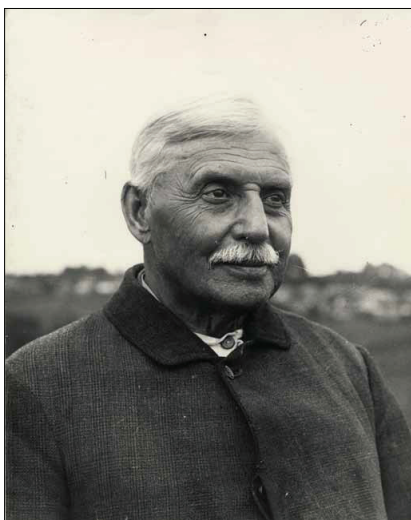
Venäjän ja itsenäisen Suomen arkeologisen yhteistyön 100-vuotisen historian johdosta

Suomen ja Venäjän arkeologian historiaan tarjoaa mielenkiintoista aineistoa se kirjeenvaihto, jota käytiin V.A. Gorodtsovin ja A.M. Tallgrenin välillä 1900-luvun alkupuolella (Kuzminykh & Safonov 2014). Tähän kirjeenvaihtoon sisältyy usein tietoa, joka ei ole koskaan päätenyt julkaisuuihin asti. Aluksi lyhyesti tämän kirjeenvaihdon osapuolista:

Vasili Alekseevich Gorodtsov (1860–1945) oli yksi Venäjän huomattavimmista arkeologeista 1910-luvulta 1940-luvulle. Hän valmistui ensin Rjazanin hengellisestä seminaarista (1879) ja sitten Moskovan jalkaväen junkkerikoulusta (1882), minkä jälkeen hän toimi 26 vuotta armeijassa, josta hän siirtyi reserviin everstiluutnanttina 1906. Samaan aikaan hän aloitti toimintansa Venäjän historiallisen museon arkeologisen osaston johtajana (1903–29). Reserviin siirryttyään hän opetti Moskovan arkeologisessa instituutissa (1907–15), A.L. Shanjavskin kansanopistossa (1915–18) sekä Moskovan yliopistossa (1918–31). 1910- ja 20-lukujen kuluessa hän loi yhden Venäjän arkeologian johtavista koulukunnista, johon kuuluivat mm. V.V. Holmsten, D.N. Eding, P.S. Rykov, A.V. Artsihovski, A.Ja. Brjusov, M.Je. Foss, ja B.A. Rybakov. Hän loi arkeologisen aineiston säilytysjärjestelmän ja rakensi Venäjän historiallisen museon ensimmäisen

arkeologisen näyttelyn. Hänen suurimpia ansioitaan ovat stratigrafisten ja typologisten menetelmien kehittäminen sekä Itä-Euroopan pronssi- ja rautakautisten kulttuurien taksonominen luokittelu (jamnaja, srubnaja, katakombikulttuuri, Volosovo, Fatjanovo, Seima, Djakovo ym.).

Aarne Michaël (venäjäksi Mihaïl Markovich) Tallgren (1885–1945) oli puolestaan niin ikään 1910-luvulta 1940-luvulle yksi Suomen ja koko Euroopan johtavista arkeologeista. Hän valmistui Helsingin Aleksanterin-yliopistosta (1907) J.R. Aspelinin oppilaana ja toimi sitten Muinaistieteellisen toimikunnan assistenttina (1906), sihteerinä (1913) ja jäsenenä (1922–44) Suomen Kansallismuseossa ja sen edeltäjissä. Hän vaikutti myös Suomen Muinaismuistoyhdistyksen sihteerinä (1918–20) ja esimiehenä (1930–36, 1939–42) ja perustamansa kansainvälisen julkaisusarjan *Eurasia Septentrionalis Antiquan* päätoimittajana (1926–38). Yliopistolisena opettajana hän toimi sekä Helsingissä (1919–20, professorina 1923–45) että Tartossa (1920–23). Tallgren oli ennen kaikkea Pohjois-Euraasian pronssikauden ja varhaisen rautakauden tutkija. Hänellä oli kiinteät yhteydet Venäjälle, jossa hän suoritti kaivauksia Kasaanin, Arkangelin, Kostroman, Permin ja Jeniseiskin kuvernementeissa. Hänen ansiotaan Suomen Kansallismuseossa on joukko merkittäviä arkeologisia kokoelmia.

V. A. Gorodtsov.

Kuva 1. V.A. Gorodtsov 1920-luvulla. (Kuva: Valtion Historiallisen museon käsikirjoituskokoelma, Moskova, fond 431).

Kuva 2. A.M. Tallgren 24-vuotiaana vuonna 1909. (Kuva: Museovirasto, Helsinki).

Tämän katsauksen aiheena ovat varsinaisesti ne kirjeet, joita Gorodtsov ja Tallgren lähettivät toisilleen maaliskuusta marraskuuhun 1917 (kirjeet n:ot 33–39, jotka on numeroitu kirjeenvaihdon mukaisessa järjestyksessä). Näissä kirjeissä käsiteltiin monia aiheita, mutta keskeinen oli kysymys 500–800-luvuille ajoitetun Podbolotjen kalmiston yhden hautauksen aineiston luovuttamisesta Suomen Kansallismuseoon. Moskovan arkeologisen yhdistyksen puheenjohtajan kreivitär Praskovja Sergejevna Uvarovan luvalla Gorodtsov tarjosi tätä aineistoa Suomeen vastineeksi myöhäispronssikautista viikatteiden valumuotista, jonka Tallgren oli hankkinut Voskresenskojesta Uralilta 1915 ja lahjoittanut Venäjän historialliselle museolle (Kuzminykh et al. 2007: 54–55, 98–101). Tästä Gorodtsovin tarjouksesta alkoi nyt käsiteltävänä oleva kirjeenvaihto.

Podbolotjen kalmistoa, joka sijaitsee Muroman kaupungin lähistöllä Verbovskin

kylän lounaisosassa, entisen Podbolotjen kylän reunalla (Zimina et al. 1995 n:o 405), tutki ensimmäisenä Gorodtsov yhdessä oppilaittensa, Moskovan arkeologisen instituutin 3. vuosikurssin opiskelijoiden V.V. Holmstenin ja D.N. Edingin kanssa touko-kesäkuussa 1910. Kaivaukset antoi toimeksi ja rahoitti kreivitär Uvarova, jonka tietoon oli tullut, että tietöiden yhteydessä löydetty muinainen kalmisto oli joutumassa ryöstökaivausten kohteeksi. Kuukauden kuluessa 28 kaivausurasta löytyi 260 hautausta. Kaivauksissa löydetyt esineet luovutettiin Venäjän historialliseen museoon (Astasheva et al. 1988: 50). Samaan aikaan tehtiin paikallisia keräyksiä ja ostoja, joiden kautta hankitut esineet päätyivät Muroman historian ja taiteen museoon (Beilekchi 2006: 20). Gorodtsov julkaisi kaivausten tulokset tehokkaasti ja aikakauteen nähden varsin tyhjentävästi. Samalla hän ajoitti Podbolotjen kalmiston historiallisista kronikoista tunnetun Muroman aikaan (Gorodtsov 1914). Hiljattain

koko aineiston on julkaissut uudelleen V.V. Beilekchi (2005). Vuosina 2012–13 kaivauksia alueella on jatkanut O.V. Zelentsova (Zelentsova et al. 2015).

Jo lokakuussa 1915 Tallgren kirjoitti Gorodtsoville niistä vaikutelmista, joita julkaisu Podbolotjen kaivauksista suomalaisissa kollegoissa oli herättänyt (kirje n:o 20, alkuteksti tässä ja kaikissa muissa kirjeissä venäjänkielinen): “*Suomen Muinaismuistoyhdistyksen viime kokouksessa Sirelius piti esitelmän työstänne puhuen erityisesti suomensukuisten kansojen kansallisuuvuista. [...] Hän löysi kaivaustuloksistanne arvokasta aineistoa omiin johtopäätöksiinsä. [...] Ylipäänsä tämä Teidän uusi julkaisunne on kaikista töistänne suomalaisille tutkijoille arvokkain. Olisi erittäin tärkeää, jos voisitte vielä julkaista erinomaisten kaivauskarttojenne täydennykseksi erillisen esinekuvaston.*” Gorodtsov tunsii epäilemättä itsensä imarrelluksi tästä myönteisestä huomios- ta, varsinkin kun hän toteaa (kirje n:o 21), että “*Moskovassa tätä työtä ei kukaan ole huomannut.*” Samalla hän myöntää, että työ on vielä kesken: “*Olette oikeassa siinä, että Muroman kaivauksista täytyisi tehdä esinekuvasto. [...] Esineitä on löytynyt todella runsaasti, ja ne ovat hyvin säilyneet. Mutta kuinka toimia? Moskovan arkeologinen seura tuskin ryhtyy sellaiseen julkaisuhankkeeseen.*”

Vuoden 1917 helmi-maaliskuun tapahtumat olivat todennäköisesti alkuna sille dialogille, joka koski Podbolotjen aineiston luovuttamista Helsinkiin. Heti helmikuun val- lankumousta seurannut pietarilaisten palatsien aarteiden ja kokoelmien ryöstely saattoi johtaa ketjureaktioon. Vastaavat kokoelmat muualla Venäjällä olivat vakavasti uhattuina, ja tämä koski myös museoita. Kreivitär Uvarova näki uhkaavan vaaran ja ehdotti F.A. Golovinille, joka maaliskuusta 1917 toimi väliaikaisen hallituksen keisariillisen hoviministeriön komissaarina, että kaikki pietarilaiset kokoelmat koottaisiin Talvipalatsiin suureksi kansallismuseoksi. Tämä ei kuitenkaan johtanut aktiivisiin toimenpiteisiin hallituksen taholta (Uvarova 2005: 199–200).

Gorodtsov tunsii varmasti kreivitär Uvarovan kannan, jonka päämääränä oli turvata kokoelmien ja muistomerkkien säilyminen tuona epävarmana aikana. Ei siis ollut sattumaa, että hän maaliskuun lopussa ehdotti, että Suomesta otettaisiin yhteyttä kreivitär Uvarovaan, jotta Podbolotjen kalmiston esi- neistöä saataisiin siirrettyä Helsinkiin (kirje n:o 33). Kaivaustensa yhteydessä hän oli säilyttänyt neljä naispuolisten vainajien hautaa yhtenäisinä kokonaisuuksina, “*jotta ne voitaisiin rakentaa uudelleen hautaustapojen kokonaisvaltaista esittelyä silmälläpitäen*”. Hän kirjoittaa edelleen, että “*yksi näistä haudoista on vastikään rakennettu Venäjän historiallisen*

Kuva 3. Podbolotjen kalmisto. Piirros V.A. Gorodtsovin kenttäpäiväkirjasta. (Kuva: Valtion Historiallisen museon käsikirjoitus- kokoelma, Moskova, fond 431.56: 36).

museoon näyttelyyn, mikä on antanut hyödyllistä tieteellistä kokemusta. Kokoelmissa on edelleen 3 hautaa, joista yksi voitaisiin luovuttaa Teidän museollenne.” Gorodtsov ehdotti, että hän rekonstruoi hautakompleksin Helsinkiin yhdessä suomalaisten kollegojensa kanssa.

Asiaa koskeva kirjeenvaihto Gorodtsovin, Tallgrenin ja kreivitär Uvarovan välillä jatkui vilkkaana kesäkuussa ja heinäkuun alussa. Tallgren oli iloinen ehdotuksesta mutta pelkäsi kreivittären vastustusta ja pyysi Gorodtsovia etukäteen suostuttelemaan häntä: “Jos todella pidätte mahdollisena näiden muinaisesineiden luovuttamista meille, pyydän Teitä kysymään kreivittäreltä, mitä mieltä hän on. Jos näyttää siltä, että hän ei vastusta hanketta, pyydän ilmoittamaan siitä minulle, minkä jälkeen minä voin lähettää hänelle virallisen pyynnön.” (kirje n:o 34).

Jo kesäkuun alussa Gorodtsov ilmoitti kreivittären kannasta: “Tänään (kesäkuun 2. päivänä) tapasin kreivitär P.S. Uvarovan ja puhuin mahdollisuudesta luovuttaa yksi hyväkuntoinen Podbolotjen muinaishautako-

konaisuus Helsingin historialliseen museoon. Hän on suostuvainen hankkeeseen ja aikoo itse ilmoittaa asiasta museollenne.” (kirje n:o 35). Heti seuraavana päivänä, kesäkuun 3:nä, kreivitär Uvarova kirjoittikin Tallgrenille olevansa tieteen edistämisen nimissä valmis luovuttamaan yhden Podbolotjen täydellisen hautakokonaisuuden Helsingin museolle. Hän pyysi samalla Gorodtsovia hoitamaan asian käytännön toimeenpanon (Suomen kansalliskirjaston käsikirjoitusarkisto, Coll. 230.14). Vastauskirjeessään Tallgren painotti luovutettavan kokoelman suurta tieteellistä merkitystä ja ilmaisi syvän kiitollisuutensa kreivitär Uvarovalle tästä anteliaasta päätöksestä (ibid.).

Gorodtsov suhtautui saamaansa toimeksiantoon vakavasti, semminkin kun hän samaan aikaan (kesäkuun 20:nä) ryhtyi vastaanottamaan Uvarovien “Poretskin museon” kokoelmia (Gorodtsov 1997: 126–7). Heinäkuun puolivälissä hän muistutti Tallgrenia asiasta: “Ette ole kirjoittanut mitään Murroman alueen Podbolotjen kalmiston esineistön

Kuva 4. Naispuolisen vainajan hautaus no. 57. Podbolotjen kalmisto (O.V. Zelentsovan kaivaukset ja kuva, 2012).

luovutuksesta Helsinkiin. Saiko museonne hallitus kreivitär Uvarovan ilmoituksen?” (kirje n:o 26). Gorodtsovin mukaan luovutus olisi paras hoitaa syksyllä, *”kun museon työntekijät ovat palanneet kesän matkoilta ja kenttätöistä.”*

Tallgren ei viivytellyt vastaustaan, mutta hänen sanoistaan käy ilmi tietty varovaisuus ja epävarmuus, jonka olivat aiheuttaneet vallankumouksellisen liikehännän vilkastuminen ja siihen liittyneet lakot ja mielenosoitukset Helsingissä kesä-heinäkuussa. Hän kirjoittaa: *”Suuret ja sydämelliset kiitokset kirjeestänne sekä arvokkaasta myötävaikutuksestanne Podbolotjen nuoremman vaiheen kalmiston hautakokonaisuuden saamiseksi meidän museollemme. Se on suurenmoinen lahja, joka velvoittaa meitä näinä vaikeina aikoina.”* (kirje n:o 37). Kirjeen viimeiset sanat osoittautuivat profeettallisiksi: *”Tulkaa ehdottomasti Helsinkiin. Kaikki on tehtävä mahdollisimman nopeasti. Saattaa olla, että huomenna mahdollisuutta ei enää ole.”*

Tapahtumat kehittyivät nopeaa vauhtia. Maan poliittinen tilanne ja oman perheen olosuhteet eivät antaneet Gorodtsoville mahdollisuutta viedä hanketta loppuun. Tilanteen vaikeudesta antaa kuvan hänen päiväkirjansa: *”Perhe (ja sen mukana perheenpää eli minä) näkee nälkää. Elämä on hyvin raskasta. Ruokatarvikkeiden hinnat ovat nousseet yli meidän varojemme. Syömme paastoruokaa, pääasiassa perunaa ja helmisuurimokeittoa, pääruoaksi perunaa ja leipää. Teen kanssa ei riitä sen paremmin tummaa kuin vaaleatakaan leipää.”* (Valtion historiallisen museon arkisto, fond 431: 344: 172, s. 202).

Ymmärrettyään, että hän ei itse voi lähteä Suomeen, Gorodtsov lähetti Tallgrenille pari kuukautta myöhemmin, lokakuun alussa, seuraavan ehdotuksen: *”Luulette varmaan, että olen unohtanut lupauksemme tuoda Helsinkiin kokoelman Podbolotjen kalmiston muinaisesineitä. Mutta en ole suinkaan unohtanut asiaa vaan päinvastoin mietin huolestuneena sitä, miten esineet saataisiin toimitetuksi museollemme.”* Hän toivoo edelleen voivansa henkilökohtaisesti tuoda esineet Helsinkiin ja *”tavata Teidät sekä muut hyvin tuntemani suomalaiset tutkijat.”* Hän kirjoittaa aikoneensa tehdä matkan syyskuun lopussa, ennen yliopiston lukuvuoden alkua,

mutta *”elokuun lopussa sattuneet sekasortoiset poliittiset tapahtumat estivät matkani Suomeen [...] Tästä huolimatta en syyskuun loppuun asti menettänyt toivoani. Mutta nyt yliopiston toiminta on alkanut enkä voi enää ajatella matkaa: se on pakko siirtää epämääräiseen tulevaisuuteen.”* Kirje loppuu kuitenkin optimiselta vaikuttavaan huomautukseen: *”Jos joku suomalaisista tutkijoista, museonne valtakirjalla, tulisi Moskovaan hakemaan näitä esineitä, voin kyllä luovuttaa ne viipymättä koska tahansa.”* (kirje n:o 38, alleviivaus Gorodtsovin).

Tallgrenin vastaus tähän kirjeeseen ei ole säilynyt Gorodtsovin arkistossa, mutta Gorodtsovin seuraava kirje Tallgrenille (n:o 39) viittaa siihen, että Tallgren todella aikoi itse matkustaa Moskovaan hakeakseen kokoelman. Gorodtsov oli kuitenkin selvästi vaivaantunut, koska ei olisi voinut tuolloisessa taloudellisessa tilanteessa ja maan ollessa edelleen sotatilassa majoittaa Tallgrenia kotonaan tai läheisten kallejensa luona, eikä edes tarjota hänelle hotellimajoitusta. Tästä syystä hän kehotti Tallgrenia siirtämään matkaa. Itse esineiden luovutusta Gorodtsov piti jo päätettynä: *”Muistakaa, että esineet kuuluvat jo Helsingin museolle ja ovat meillä vain tilapäisessä säilytyksessä.”* (Kuzminykh & Safonov 2017: 36). Tuona päivänä – lokakuun 25:ntena (vanhaa lukua) – jona Gorodtsov nämä rivit kirjoitti, ei kumpikaan heistä voinut vielä aavistaa, mitä samana iltana ja yönä tulisi tapahtumaan.

Loppujen lopuksi Tallgren oli ollut oikeassa kirjoittaessaan jo aikaisemmin, että viivästykset kokoelman toimittamisessa saattaisivat kokonaan estää hankkeen toteuttamisen. Hän selvästikin tunsii katastrofin lähestyvän. Pian tämän jälkeen poliittiset tapahtumat – Lokakuun vallankumous, Suomen itsenäistyminen sekä sisällissota sekä Venäjällä että Suomessa – hautasivat kummankin tutkijan toiveet tämän muinaisen Muroman ajasta kertovan Podbolotjen kalmistoaineiston toimittamisesta Suomen Kansallismuseoon. Mutta voisiko se onnistua nyt – viivästyksestä huolimatta – meidän päivinämme?

(Suomennos Juha Janhunen)

Bibliografia

- Astasheva, N.I. & Belotserkovskaja, I.V. & Gushchina, I.I. & Kverzneva, Je.D. & Moshinski, A.P. (toim.) 1988. Katalog kollektsii V. A. Gorodtsova [Gorodtsovin kokoelmien luettelo]. *Nasledije V.A. Gorodtsova i problema sovremennoi arheologii*. Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja 68: 33–62. Moskva.
- Beilekchi, V.V. 2005. *Drevnosti letopisnoi muro-my (pogrebal'nyi obrjad i poselenija)* [Muinaisen Muroman esineistö (hautauttavat ja asutukset)]. Uchebnoje posobie. Murom.
- Gorodtsov, V.A. 1914. Arheologicheskije issledovaniya v okrestnostyah g. Muroma v 1910 g. [Arkeologiset kaivaukset Muroman kaupungin ympäristössä vuonna 1910]. *Drevnosti: Trudy Moskovskogo arheologicheskogo obshchestva* 24: 40–216. Moskva.
- Gorodtsov, V.A. 1997. Muzei, sobytija, ljudi... [Museo, tapahtumia, ihmisiä...]. *Memuary dnevniki, pis'ma...* [Muistelmia, päiväkirjoja, kirjeitä...]. Shkurko, A.I. (toim.). Moskva. 117–28.
- Kuzminykh [Kuz'minyh], S.V. & Safonov, I.Je. 2014. V.A. Gorodtsov i A.M. Tallgren v perepiske: ot dialoga k razryvu otnoshenii. [V.A. Gorodtsov ja A.M. Tallgren kirjeenvaihdossa: dialogista suhteiden katkeamiseen]. *Rossiiskaja arheologija* 2014/4: 91–100.
- Kuzminykh [Kuz'minyh], S.V. & Safonov, I.Je. 2017. “V nostojashcheje vremja russkoi intelligentsii zhivetsja ochen' tjazhelo, no ona sohranjajet bodrost' i veru. A eto zalog uspeha.” [“Tällä hetkellä Venäjän älymystö elää vaikeaa aikaa, mutta se säilyttää elinvoimansa ja uskonsa. Ja tämä on menestyksen avain.”] V.A. Gorodtsov i A.M. Tallgren: 1917 g. v zhizni uchenyh. [V.A. Gorodtsov ja A.M. Tallgren: Vuosi 1917 tutkijoiden elämässä]. Kirjassa *1917 god: rossiiskaja arheologija na perelome epoh*. Sorokina, I.A. (toim.). Moskva. 36–39.
- Kuzminykh [Kuz'minyh], S.V. & Safonov, I.Je. & Stashenkov, D.A. 2007. Vera Vladimirovna Gol'msten: Materialy k biografii [Vera Vladimirovna Holmsten: aineistoa elämäkertaan]. Samara.
- Uvarova, P.S. 2005. *Byloje: Davno proshedshije shchastlivye dni* [Mennyttyä aikaa: Muinoin kadonneet onnelliset päivät]. Strizhova, N.V. Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja 144. Moskva.
- Zelentsova, O.V. & Milovanov, S.I. & Marjenkina, T.A. & Samsonova, A.I. 2015. Spasatel'nyje arheologicheskije issledovaniya Podbolotjevskogo mogil'nika i selishcha v Muromskom raione Vladimirskoi oblasti [Vladimirin oblastin Muroman alueen Podbolotjen kalmiston ja asutuksen arkeologiset pelastustutkimukset]. *Arheologicheskije otkrytiya 2010–2013 godov*. Lopatin, N.V. Moskva. 185–188.
- Zimina, M.P. & Krasnov, Ju.A. & Leontjev, A.J. & Mihailova, L.A. & Samoilovich, N.G. & Sedova, M.V. 1995. *Arheologicheskaja karta Rossii: Vladimirskaja oblast'* [Venäjän arkeologinen kartta: Vladimirin oblast]. Moskva.
- Sergei Vladimirovich Kuzminykh [Kuz'minyh] on Moskovassa sijaitsevan Venäjän tiedeakatemian arkeologian instituutin luonnontieteellisten metodien laboratorion vanhempi tutkija. Hän on erikoistunut Euraasian varhaisen metallikauden arkeologiaan ja on suorittanut kaivauksia mm. Etelä-Uralilla ja Pohjois-Kazakhstanissa. Viime vuosina hän on tutkinut arkeologian historiaa, missä yhteydessä häntä ovat erityisesti kiinnostaneet suomalaisten ja venäläisten arkeologien varhaiset kontaktit.
kuzminykhsv@yandex.ru